

CRKVA, NACIJE I MANJINE U POST-KOMUNISTIČKOJ EUROPI*

*Predavanje na znanstvenom skupu »Crkva i Europa u
post-komunističkom razdoblju«, Pariz, 21. studenoga 1992.*

Marc GJIDARA, Pariz

Vlade velikih zapadnih demokratskih zemalja, kao ni nacionalne i internacionalne birokracije, nisu ni predvidjele ni pripremile post-komunističko razdoblje. Želja pojedinih naroda za oslobođenjem zato se sudarila s egoističnim i čak zabrinutim reakcijama političkih sredina u Europi, koje su se bile naviknule na podijeljenost ovoga kontinenta i na komunistički *poredak*, kao i na *status quo* što je proizašao iz Jalte i Versaillesa.

Jedini je poglavar Katoličke crkve bio pripremljen suočiti se s novim realnostima kao što su međunarodno potvrđivanje malih naroda što ih je povijest zaboravljala i kažnjavala, te problemi što su ih postavljale manjine razasute po toj Srednjoj i Istočnoj Europi, koja je oduvijek bila ulog, susretište ali istodobno i mjesto sukobljavanja i trvenja među velikim državama ili carstvima, naviknutima raspolagati drugima ovisno već o svojim vlastitim interesima.

Zapadno se nesnalaženje očitovalo u složnom potkazivanju pokreta za nacionalno oslobođenje, u njihovu označivanju kao ekstremističkih i nacionalističkih više na temelju refleksa nego na temelju istraživanja i razmišljanja. Daleko od toga da bi sve te pojave promatrao kao patološke, slavenski papa Ivan Pavao II. htio je istaknuti važnost što je za Europu imaju njezina nacionalna raznolikost i njezin zajednički identitet što ga je oblikovala povijest, to više što se formiranje nacija na našem kontinentu ne može odvojiti od njihove evangelizacije.

I.

Više od bilo koje druge nadnacionalne institucije, Rimski je crkva u nedavnoj prošlosti bila uz narode što su bili izvrgnuti ideologiji kojoj je katoličanstvo bilo jednom od najdražih meta. Znakovito je također i to što, na Zapadu, mnogi od onih koji najlegitimnije nacionalne težnje potkazuju izjednačujući ih s isključivim

* Integralni tekst ovog predavanja izići će u CCP br. 33/1994.

nacionalizmom žale za nekim diktaturama. Ima čak i onih koji su spremni zažmiriti na neke pljačkaške nacionalizme čim se oni skrivaju iza zalazeće ideologije i uporno se na nju pozivaju.

Papino se držanje podjednako razlikuje od držanja nostalgičara za starim *poretkom* kao i od držanja onih koji se zalažu za međunarodni *status quo* što je iz njega proizašao, jer su se jedni ukočili u svojem dogmatizmu, drugi su pak zgrčeni nad svojim društveno-ekonomskim povlasticama. Ponovno izbijanje rata u Europi otkrilo je cinizam i podlost tih sredina, poglavito zapadnih, koje su spremne zanijekati načela što su ih države zajednički proklamirale, i kod kojih se, unatoč humanitarističkom diskursu i humanitarnim djelatnostima dâ nazrijeti praznina misli.

Nasuprot tomu, valja konstatirati da je posvuda na Istoku upravo osvajanje vjerske slobode poslužilo da se otvori put drugim individualnim i kolektivnim pravcima. Čak i oni koji su težnje za slobodom kod malih naroda i novih demokracija držali remetilačkima, potaknuli su pitanje manjina. Pošto u prošlosti za to pitanje nisu znali, oni su to učinili selektivno i licemjerno, i ne bez manipulatorskih primisli. Osim toga, ovaj stari problem koji se stalno vraća i nije mogao biti predmetom ispravnoga međunarodnoga liječenja, ponajprije zato što su se tome desetljećima opirale neke velike države, a potom i stoga jer su ga neke od njih, kojih se ta manjinska pojava ticala na njihovu vlastitu terenu, tvrdokorno nijekale, odbijajući priznati da bi i same morale položiti račune. Prevladavajući politički diskurs o nastanku [novih] nacija i o povratku manjinskih pitanja u Europi obilježavale su osobito arogancija i manipulacija.

Papin je pristup bio posve drugačiji. Mnogo prije izbijanja različitih sukoba, Sveta Stolica i Crkva pokazivale su osjetljivost za sudbinu kultura i osoba u njihovim individualnim (čovjekova prava) i kolektivnim (prava naroda i manjina) dimenzijama, i to povrh državnih činitelja i isključivo institucionalnih i službenih aspekata međunarodnoga života.

Nauk i ponašanje Ivana Pavla II. sastojao se u tome da se:

- najprije potvrde legitimna prava naroda koji su se oslobodili dvojne vlasti komunizma i imperijalizma;
- zatim da se, posebice u svezi s jugoslavenskom dramom, pretoči u djela učenja Crkve, koja se odvojila od sumnjive volje za nemoći te proračunane i cinične neodlučnosti vladâ;
- napokon da se objavi pedagogija nacionalne ideje kako bi se u okviru novih demokracija ispravno tretiralo pitanje manjina.

II.

Sadašnji je papa prije mnogih drugih shvatio da je poštivanje nacionalnih prava pokazatelj demokratske promjene u bivšim komunističkim zemljama. Unatoč tome što je preporučivao suzdržanost i mjeru u nacionalnim zahtjevima, papinski je autoritet odbio povesti se za onima koji su neke narode ovako ili onako htjeli istjerati iz povijesti, osobito klevetanjem i nasiljem. U takvu načinu gledanja, u obitelji narodâ nema, s jedne strane, »suvišnih naroda«, a s druge pak strane sloboda mora doći prije jedinstva ako je jedinstvo ugnjetačko, podjednako kao što demokracija mora doći prije države kada je ova totalitarna. Tako su SSSR i Jugoslavija sami sebe osudili, uključujući u to i sebe kao države, kada su htjeli da

nakon jedne partije (ili istodobno s njom) jedan poseban narod može i dalje raspolagati svime i svima. Nesreća je htjela ne samo da u tim zemljama bude zaboravljen smisao (moralnoga i pravnoga) zakona, nego još k tomu i da je međunarodna zajednica iznevjerila svoje političke obveze i svoje referencije o etničkim pitanjima.

Postupili bismo pojednostavnjujuće i netočno kada bismo u svemu dovodili u opreku političko držanje vlada i djelovanje vatikanske diplomacije u svezi s događajima na Istoku. Reakcije su često bile slične, budući da nitko (pa čak ni Vatikan) nije želio preduhitriti razvoj ni ubrzati tijek događaja osobito u Jugoslaviji. Ali držanje Crkve nije u toj mjeri bilo zatočenikom predrasuda i klišeja što ih je tijekom četrdeset i pet godina i više širila krivotvoričeska promidžba. Upravo zato prestiž što ga je stekla Crkva kadšto zna neke iritirati ili pak smetati ovdje ili ondje, gdje se nitko nije brinuo za kulturne, jezične i nacionalne slobode, i gdje su apeli potlačenih naizlazili samo na duboku tišinu. I zato slobodni svijet mora položiti račune za svoje držanje prema Istoku, kako prije tako i nakon 1989. Dok se na jednoj strani gradila Europa obilja koja se domišljala kako bi razvodnila svoju slobodu i svoju privlačnu snagu, na drugoj se strani Crkva nalazila praktički sama da bi podsjećala da su »narodi [nacije] žive realnosti koje su bogatstvo našega kontinenta«.

Jugoslavenska je drama poslužila tome da otkrije tu opreku između refleksa zatvaranja i bavljenja samim sobom kod jednih i otvaranja drugih prema narodima koji su se oslobodili totalitarnoga jarma. Prema promjenama koje su započele 1989. uredi zapadnih vlada i papinska vlast reagirali su različito. Kada je Ivan Pavao II. apelirao na savjesti, vlade su se osobito brinule o tome kako da umrtve svoje javno mišljenje, iskrivljujući analize, manipulirajući informacijom, potvrđujući svoju dvoličnost spremnu i na to da nove demokracije i njihove narode ostavi u opasnosti. Međunarodna je zajednica tolerirala nečuven (i samoubilački) nazadak međunarodnog prava, nastojeći čak »stvoriti primjer« za male narode, koje se opominjalo da moraju shvatiti kako njihova očekivanja pravde i slobode dolaze istom nakon »imperativâ« visoke politike. Dovoljno je ponovno pročitati neodgovorne izjave nekih poglavara država ili vlada te diplomata tijekom 1990. i 1991., koji su Beogradu i Moskvi ostavili da vjeruju kako će se sve učiniti radi održanja pseudo-federacija kojima je jedino vezivo bila bankrotirana totalitarna ideologija.

III.

Svakovrsnim pritiscima što su išli za tim da neke narode spriječe u tome da napokon dopru do međunarodne opstojnosti, Sveta Stolica odgovorila je čvrstom podrškom preživljavanju tih naroda u demokraciji. Različite faze diplomatskoga vođenja jugoslavenske krize dovele su do pogubnih rezultata. Želja je nekih sredina bila čak da odbiju priznavanje novih država, kako bi napadačkom ratu i osvajanju ostavili dovoljno vremena da uguši nacionalne težnje, koje su se međutim izražavale demokratski i uz strogo poštivanje međunarodnoga prava. Te su spletke ipak propale, na veliku žalost onih koji su se tako nadali da neće ostati svjedoka o nedostacima i sramotnom ponašanju diplomacija. Pokušano je sve da bi se diskreditirali cijeli narodi, kako bi se razbio savez između žrtava i napadnutih, a da bi se što bolje razvodnile odgovornosti agresora. Izrazi »djedovska mržnja«, tribalizam bili su lansirani s jedinim ciljem da se opravdaju pravi zločinci. Sustavne su

bile krive simetrije, izjednačivanje žrtava s njihovim krvnicima. U onome što nije bilo ništa drugo doli »bezumlje«, barbarski pokolj u obrocima što su ga izvršile skupine prepuštene svojim prividenjima, svojoj megalomaniji i svojemu snu iz drugoga doba, a koji je za najveći broj ljudi postao mora. Iako krivnja nekih vjerskih dostojanstvenika zaslužuje da se ovdje na nju podsjeti, nije zato nimalo manje istina da religije nisu izravan izvor sukoba. Pravedna borba potlačenih naroda, koja je trajala već desetljećima, napokon je bila međunarodno priznata, premda ima još mnogo toga što treba učiniti da bi se zadovoljila potreba za istinom koju je Katolička crkva uvijek podržavala. Jednostavna kronologija činjenica i postignutih priznanja [novih država] dokazuje da Sveta Stolica nije podlegla ni naglosti ni pretjeranoj žurbi.

Zajednički posao kojemu ubuduće moraju prionuti države i njihove vlade, Europa i OUN, kao i Crkva, sastoji se u tome da se razvije pedagogija nacija, kako bi se izradio pravilan statut manjina. Elementi takva statuta već postoje. I u tome je iskustvo Crkve dragocjen prilog miru. Manjinsko pitanje, koje prethodi modernoj državi, zapravo se brka s problemom što ga postavlja vjerska raznolikost. Dva nečela moraju vladati u tom predmetu: pravo skupine na svoj identitet u okviru države i dužnost solidarnosti sa skupnošću u demokratskoj državi. Upravo od Europe Ivan Pavao II. zahtijeva da i opet bude predvodnica, kako bi ostvarivanje legitimnog prava na samoodređenje u jednakosti pojedinaca i naroda spojila s nepovredivošću državnih granica i posebice granica novih država. Nagomilavanje opasnosti u srednjoj i istočnoj Europi čini ovu zadaću osobito hitnom. Jučer kao i danas, naročito podunavska i balkanska Europa ostaje okvirom instrumentalizacije manjinskoga pitanja od strane crvenoga i crnog nacional-komunizma, koji je sinteza hitlerovskog fašizma i staljinskog totalitarizma. Zločini protiv čovječanstva i etničko čišćenje upućuju na najtamniju prošlost civilizacije i na najsravnije godine ovoga XX. stoljeća. Ako je jučer hladni rat spriječio izradbu zadovoljavajućeg statuta manjina, kontekst se danas izmijenio. Ništa osim podlosti, dvoličnosti i mediokriteta političkih upravljača ne sprečava da se u post-komunističkom razdoblju napokon uspostavi međunarodni poredak dostojan toga imena, koji bi – u interesu mira – mogao održavati ravnotežu između moći i obveza države s jedne strane i, s druge strane, prava i dužnosti manjina. Danas se može smatrati, a to je također i učenje Crkve, da obveza demokratizacije pritišće države, uključujući ovamo i novonastale države. One se opominju da dopuste da jedinstvo u državi ne mora biti ugnjetačko. Manjine se podsjećaju da separatizam nije legitiman ako nije oslobodilački i demokratski, tj. ako ne poštuje procedure i načela posvećene međunarodnim pravom.

Sramotni Berlinski zid ne smije ustupiti mjesto zidu ravnodušnosti, egoizma i kompromisa, koji bi bio jednako sraman. »U sadašnjim sukobima u bivšoj Jugoslaviji nitko nije nevin«, čuje se kadšto gdje govore neki koji podjednako okrivljuju napadnute i napadače. No u jugoslavenskoj su stvari OUN i Velike sile mogli postupiti mnogo bolje, a Europa i zapadne demokracije teško su mogle učiniti nešto gore od onoga kako su postupile. Jedino su Ivan Pavao II. i Crkva umjeli nadići sadašnju humanitarističku retoriku (koja je samu sebe obilno opovrgnula), preporučujući odbacivanje straha i inzistirajući na zahtijevanju istine za post-komunističku Europu. Okrivljivanje žrtava i napadnutih ne može osloboditi krivnje one koji su iznevjerili svoje odgovornosti, ni poslužiti kao alibi obezduhovljenoj civilizaciji koja otkriva koliko je teško bolesna.

Preveo A. Kovačec